

ficat és encara 'fidel, lleial, segut, que no traeix' i no tant o no gens el matís de refinament o de finesa.

En el *Castiagilós* de R. Vidal de Besalú (principi segle XIII) justament *fina* té manifestament aplicació a la manca d'adulteri: quan el marit que dubta de Na Alvira, disfressat de pretendent, és acollit per ella, que s'adona del parany, a cops de pal «cant ela l'ac probat / e rossegat e viltengut / --- ieys de la cambra, l' uis sarret: / ar laisset son marit jauzén / aissí com cel que mal no sen, / que semblan l'és que sia *fina* » (v. 263): doncs *FIDA!* . I és clar que també apareix aplicat ja a tota mena d'expressions ponderatives: «us folz homs si cujarà ben, / s'una pros domna ·l vol amar --- / que de s'amor aja desir / — e ja non i cuida fallir — / aquò és *fina* foudatz», *Jaufré* (v. 7471) 'res més que ximplesa, veritable follia'.

Amb sentits d'aquest ordre arcaic, el mot occità va arribar a tot l'àmbit del domini, fins als Baixos Pirineus, i ja d'antic. Car al Bearn medieval li trobem el sentit de 'ferm, immovible', amb un femení *fie* : «més aviat < -INA que -IDA segons la fonètica gascona»: (tote cause que de testimonis sufficientz serà probade, sie *fie* et determinade», doc. de 1277 (compilat en el *Cart. A d'Ossau* , p. 52.21). I des del Bearn hagué de passar d'hora al dialecte labortà del basc, on el trobem manllevat en el clàssic basc Axular del S. XVII « *fin* : fino, excelente» (ultra « *fin* : término», i el verb derivat *findu* «afinarse, mejorar de calidad»; revista «Euskera» VI, 45).

En conclusió. Des de la llengua d'oc, originària d'aquest procés, el nou adjectiu sintètic s'anà imitant en les llengües romàniques veïnes, primer, i després en totes (i fins les germàniques), entroncant-lo pertot en la soca autòctona de *FINIS* , gràcies a la proximitat semàntica. El català fou el primer a participar en aquest procés, de manera que la documentació en la nostra llengua és tan antiga com en l'occità mateix (si no una mica més i tot). D'altra banda al francès (ja un poc més tard), i més tard ja, a totes les altres, si bé en les romàniques, gràcies al fet de l'empelt en una forta base indígena, prengué tanmateix substància pròpia i castissa en totes i cada una per la seva banda.

Fet on tingué paper decisiu la propagació europea de la literatura i idees dels trobadors (en la qual participaren tanta gent catalana i del N. d'Itàlia). Això explica la forma fonètica, tan anòmala en portuguès (on, però, la forma *fim* de les *Cantigas* mostra encara fresca la petjada de la llengua dels trobadors), i en general la sorprenent formació en *-no, -na* , inesperada en totes. Així queda resolt per primera vegada un cabdal problema etimològic-històric del lèxic europeu, que s'havia deixat latent però ardu, encara que poc percebut, per part de tots els romanistes.

DERIV.: *Fi* subst. m. és ja deriv. un poc (i alhora idèntic al mateix mot): 'el punt exacte (especialment parlant del pes) (d'una balança, etc.)' [princ. S. XVI, *Procés de les Olives* , *AlcM* III, § 1a; «posant tot aquell oli en una balança --- quant estarà al *fi* , lo plom que pesarà ---», «de la romana --- estar al *fi* : pendère ad aequilibrium, ad sacoma», *OPou* (*TbPu.* , 1575,

332, 201]; «pes *al fi* : peso al fiel», Sanelo, f° 114 bis-v.; i metafòricament, mall., en la glosa «estimada, vós poreu / posar la balança *al fi* ; / retirau-la devés mi, / que no us ne penedireu» (Moll, *Amoroses* , 21).

Acc. que evidentment correspon a l'arcaica provinent de *FIDUS* 'fidel, complidor'. Més translaticia l'aplicació al rellotge i al temps, que trobem sobretot en la loc. *al fi de migdia* 'al punt de ~' (mall., de Lluçmajor, *BDLC* XIV, 210) o bé de *mitjanit* , que parteix de la primera aplicació al pes de la balança, cf. cast. *al filo de medianoche* («medianoche era *por filo* », Cervantes, etc.)= *filo de la balanza* .

Finàs . *Finejar* . *Finesa* [1368; Lacav.; *DTo.* , 1757; «L'esperit de *finesa* », assaig de Coromines, 1930, *O. C.* , 1094-1109]. *Finejar* . *Finet* . *Fineta* [*BDC* IV, 106 > cast. *fineta*]. *Finolis* . *Finor* [princ. S. XVI; Lacav.]. *Finura* [Belv., Lab. 1839; en cast. tot just des de 1728, i és més que dubtós que encertin el *Dfa* en excloure'l i *AlcM* en suggerir castellanisme].

Afinar [Llull], en dos passatges del *Libre de Sta. Maria* amb el sentit de 'equilibrar, igualar, ajustar els pesos' i figuradament 'ajustar, perfeccionar' (que *AlcM* separa a tort de l'altre, entenent 'acabar') i en *Jafuda* (id., cal, doncs suprimir, el § 1 de l'article *afinar* i d' *AlcM*), també en doc. ross. de 1291, referent a pesos o mesures (*RLR* V, 81) i en un altre de 1304 (*RLR* VII, 43); *afinar-se* 'basquejar-se, esforçar-se' (cf. cast. *esmerarse* derivat de *MERUS* 'pur') Ausiàs (LXXXVII, CXX); en el cat. pop. *afinat* 'esblaimat, demacrat' han vingut a coincidir *afinar* derivat de l'adj. i el derivat de *la fi* 'la mort': «Mossèn Sebastià, que era el mestre, estava *afinat* ---», Genís i Aguilar (*Sota un tarot* , 312); «una basca darrera l'altra --- ab la boca plena d'aygua, cop de ruxar-li la cara --- res: ni un marbre, groga, *afinada* !», Emvilanova (*Del meu tros* , 14).

Són pròpies de les tres Illes accs. provinents de la idea de 'albirar, veure amb esforç, dificultosamente'. A Mallorca sobretot el matís de percepció visual (veg. *AlcM* , amb testimonis des de PdA Penya i les *Cont.* d'AMAlcover i Arx. L. Salvador, p. 206), i és el que recordo haver notat més en els parlars rurals corrent per l'illa; a Sóller, 1953, ho sentia molt amb referència a punts a penes visibles muntanya amunt del Teix i del Puig Major i també éssers molt llunyans — «afina aquell ca que baixa ---?», però també amb matisos més mentals: «trobar, *hallar* ; endevinar, ferir al negret; ~ en mentida, *coger en mentida* ; *afinar ets embuys dels jugadors* : descornarles la flor», *DFgra.* ; l'acc. visual amb el matís de 'destriar, discernir objectes poc visibles' crec haver-la sentida també en el Maresme oriental, i Ruyra l'usa en *La Parada* (33).

A Menorca és també una paraula de significat visual («veure, reparar, veure una cosa poc visible», Ferrer Ginart, *Rondalles M.* , 211) però amb propensió al matís de 'descobrir amb la vista': «una nit anaren a sa Cova Fosca: ja sabien que es tresor estava dins una caixa, que l'havien d' *afinar* sense llum ---», Camps Merc. (*Folk.* II, 56), però allà predomina el matís de descobriment de cosa oculta o a penes visible: «seré *afinat* ---» ('descobert') rumiava un fugitiu que volia